

РЕЦЕНЗИЯ

за научните приноси и преподавателската работа на гл. ас. д-р Галина Тотева Петкова по процедурата за присъждане на академичната длъжност „доцент“ в област 2.1. Филология (руска литература), открита от Катедрата по руска литература при СУ „Св. Климент Охридски“

Рецензент: проф. д.ф.н. Дечка Чавдарова

Д-р Галина Петкова е единствен кандидат в конкурса за присъждане на академическото звание „доцент по руска литература“. Подадените документи за конкурса отговарят на всички нормативни изисквания.

Г. Петкова е завършила магистърска степен по руска филология с втора специалност френски език през 1987 г., а през 1988 г. – едногодишна специализация във Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“, след защитена дипломна работа върху творчеството на М. Цветаева и Б. Пастернак. От 1990 до 1994 г. е редовен докторант по история на руската литература на XX век в МГУ „М. Ломоносов“, където защитава докторска (кандидатска според руската номенклатура) дисертация на тема „Поэтика лирического цикла в творчестве Марины Цветаевой“. В периода 1996-1997 г. Г. Петкова работи в Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, а от 1999 г. до настоящия момент е преподавател в Катедрата по руска литература на СУ „Св. Климент Охридски“.

Лекционните курсове на Г. Петкова обхващат широк спектър от историята на руската литература и на руската култура: „Руска литература на XIX век“, „Руска литература на XX век“ в бакалавърска степен, „История на жените. Жените в руската култура (XIX-XXI век)“ в магистърска програма „Балканите и Русия (история, култура, политика)“, „Женски гласове в руския модернизъм“ в магистърска програма „Литература и култура на Русия“, „Свое/чуждо в текстовете на руската емиграция в България (1919-1040 г.) в магистърска програма „Литература и култура на Русия“, „Руска женска литература (II част)“ от дисциплината „Поетика на руската литература“ в магистърска програма „Руска литература, култура и художествен превод“. Освен това Г. Петкова води и семинарни занятия по руска литература на XIX и XX век.

Г. Петкова участва и в 7 научни проекта, което свидетелства за способността ѝ да работи в екип: „Руска литературна емиграция в България (20-те – 40-те години на ХХ век)“ – Институт по литература, БАН, 2003-2004; „Жените в руската литература и култура (XVIII-XXI век) – Факултет по славянски филологии, 2007-2011; „Университетски образователни практики и диалози“ – Факултет по славянски филологии, 2010-2011; „Класика и канон в руската литература. Чуждият поглед“ – Факултет по славянски филологии, 2012; „Класика и канон в руската литература. Университетският поглед“ – Факултет по славянски филологии, 2013; „Литературният юбилей в академичен контекст“ – Факултет по славянски филологии, 2014; „Преводна рецепция на руската литература в България“ (XXI век) – Факултет по славянски филологии, 2015. Резултатите от работата по тези проекти имат не само чисто научни измерения – те са представени и пред студентите в лекционните курсове на Г. Петкова.

В конкурса Г. Петкова участва със следната научна продукция:

- Две електронни книги, на които е съставител и автор на въвеждащите статии: Надежда Тефи. Наше житие. Рассказы и фельетоны, опубликованные в Софии (1923-1927), Електронно издателство LiterNet, 2010; „Женска поезия на руската емиграция в България“, Електронно издателство LiterNet, 2009.

- Хабилитационния труд *“Да се даде ръководеща нишка...: Историята на руската литература от проф. Бицили в три книги (България, 1931-1934 г.).* София, „Факел“, 2017.

- 10 статии

Общият брой на публикациите на Г. Петкова включва 56 статии, две енциклопедични статии, 2 рецензии, 8 превода и научно-популярни статии. Освен това тя има 6 публикации на архивни материали, съставител и редактор е на 12 книги – сборници с доклади от научни конференции и текстове на руски емигранти. Участвала е в 26 научни конференции.

Най-голяма научна тежест в конкурса има хабилитационният труд, посветен на П. Бицили. Още в началото на своята рецензия ще кажа, че той надхвърля изискванията за хабилитационен труд за придобиване на академичната длъжност „доцент“ не само (не толкова) по своя обем, но преди всичко по своя научен принос. Резултатите от научното изследване са плод на сериозна, продължителна, педантична работа в архивни

фондове, със „забравени“ текстове от литературната периодика от 20-те – 40-те години на XX век.

Самият избор на научния обект е щастливо попадение на Г. Петкова. Оценявам високо работата с архивен материал (още повече, че, за мое съжаление, не проявих афинитет към такава работа). Бих се радвала, ако младите литературоведи русисти бъдат привлечени от подобен тип изследване, защото често те предпочитат фриволността, играта, външните ефекти пред „черната“ работа на учения.

Дори само въвеждането на „забравените“ текстове на П. Бицили в научно обръщение е достатъчен принос в литературоведската русистика. Но Г. Петкова не остава на нивото на позитивистичната описателност. Издирения материал тя интерпретира в светлината на съвременната философия, на интеркултурния диалог, теорията на канона, рецептивната естетика, изследванията на емигрантологията, имагологията.

Ценността на труда на Г. Петкова има и друго – етично измерение: тя следва една своя мисия да „поправи“ историческата несправедливост спрямо П. Бицили, като запълва „белите петна“ в историята на българската литературоведска русистика (разбира се, в сътрудничество с други изследователи на руската емиграция в България). Жестът на авторката е и спрямо Университета, в който тя работи, защото изследването на преподавателската дейност на руския професор вписва важни страници в историята на Софийския университет. От гледна точка на научната етика ще подчертая, че Г. Петкова изпитва към „героя“ на своето изследване дълбока почит, че тя никога не натрапва своето „аз“, въпреки че има собствена позиция, че нейните оценки на политическите явления са изключително дискретни. Не случайно ѝ е близка позицията на П. Бицили като лектор, учен, автор на педагогическа литература.

Ще приведа примери от интерпретацията на Г. Петкова, които демонстрират качествата ѝ на културолог, семиотик на културата, историк на литературата и литературознанието:

В I глава – „Бицили в полето на българската наука“ – проникателно се разкрива механизмът на интеркултурния диалог в оценката на учения чужденец чрез анализ на самия език (това, което Г. Петкова нарича „микроскопичен анализ“): формулата „макар и чужденец“... като българин“. Авторката привлича и психоаналитичен

инструментариум за осмисляне на даденото явление, като открива „предедипова привързаност“ в незабелязването на различията. Важно за разбирането на смяната на политическото мислене след 9.IX.1944 г. е наблюдението за идеологическия избор на учени от СССР в този период (бих казала, че съгласно логиката на този избор формулата се преобръща: вместо „избира се, защото, макар и чужденец...като българин“ – „избира се, защото е чужденец, по-точно съветски гражданин“).

Фрагментът, посветен на избора на научен обект от страна на П. Бицили – между романистиката и руската литература – (Салимбене и Пушкин) съдържа задълбочено осмисляне на екстранаучните мотиви на този избор: липса на достъп до големи книгохранилища („загуба“ на „обекта на научното любопитство на учения“), опасението от изолация на медиевиста от емигрантските дебати, насочване към филологията като „безопасна територия“. Семиотичен усет личи в характеристиката на „безезичието“ на Попруженко и „мълчанието“ на Бицили за руската литература, както и на „ритуализирания емигрантски бит“, елемент от който е създаването на „литература по повод“.

Много ценна е интерпретацията на връзката на П. Бицили с Б. Пенев, чиято същност се разкрива отново на езиково ниво: открива се религиозният смисъл на думата „общение“. Двамата учени се съпоставят чрез техния интерес към руския формализъм (изследванията на стиха), чрез способността им да улавят „духа на времето“ (за съжаление, тази традиция е прекъсната и ние трябваше да се запознаваме с формализма едва през 70-те години на ХХ век!)

Заглавията на фрагментите в текста на труда свидетелстват за реторическото майсторство на Галина Петкова, за въвличането на читателя в собствената аргументация. Частта „Възможен ли е Гоголев сборник в София?“ търси отговор на въпроса за значещото отсъствие, за причините, които правят невъзможна появата на Гоголев сборник в София. Тезата за необходимостта от „среда от съмишленици“ диалогизира с мнението на проф. Никола Георгиев за липсата на школи в България.

Глава II е посветена на дейността на Бицили в „полето на българското емигрантското училище през 20-те 30-те години на ХХ век“. Тази дейност е осмислена като мисия за опазването на националната памет, при което Г. Петкова дава своя оценка на направеното от Бицили – откроява „деликатното боравене с националната памет на фона на масовата емигрантска, далеч не само педагогическа реторика по

нейното опазване“ (с. 246). От гледна точка на националната памет и канона на руската литература се разглеждат и хрестоматиите на Бицили по руска литература. Приносно е „съживяването“ на забравени текстове (въпреки че някои от тях се намират в Библиотеката на СУ и в Народната библиотека) - хрестоматиите на Елчанинов, Нилов, Хофман, Перемилски, Сиповски, - за да се открие подходът на Бицили. Коментарът насочва към въпроси от литературноисторически и методически характер, които са актуални и днес: как да се ситуира литературният материал в учебните програми с оглед на възрастта на учениците, какво трябва да е съотношението между историята на литературата и историята на културата, мястото на въпроси, засягащи стила и формата на литературните произведения, включването на въпроси и теми за дискусия, предоставянето на свобода на учителя. Премоделирането на училищния канон по руска литература се свързва с концепцията на Бицили за съотношението минало-настояще. От позицията на Бицили за включване в учебната програма на сатиричната литература на XVIII век Г. Петкова съумява да извлече гражданската позиция на професора: „вместо стремеж към поддържане на националното самочувствие, вместо месианизъм – развито чувство за отговорност“. Г. Петкова не експлицира актуалността на проблема, но читателят сам може да направи асоциация с явления в съвременната руска култура (отхвърлянето на критични спрямо руския живот произведения на изкуството). Бихме могли да се досетим към кой кръг от руската интелигенция би принадлежал Бицили днес.

В трета глава се анализира „Кратката история на руската литература“ на П. Бицили. Г. Петкова подхожда към педагогическите текстове на П. Бицили като към художествена цялост – тя определя хрестоматиите и „Кратката история на руската литература“ като „единен конструкт“, „учебна трилогия“, която съдържа „собствена изследователска и преподавателска парадигма на изследователя“ (с. 317). Умението на Г. Петкова да извлича от текстовете на Бицили неговите нагласи и мотиви, цялостната му концепция за историята и културата проличава и в изводите за близостта на професора до идеите за историческия кръговрат на Джамбатиста Вико: в осмислянето на староруската литература се открива „терапевтична функция, внушаваща надежда за възраждането на руската държава“ (с. 363). От гледна точка на теорията за комуникацията и рецептивната естетика се осмислят различните паметни на учители и ученици и справянето на Бицили с тази ситуация.

Коментарът на раздела за руската литература на XVIII век от „Кратката история...“ подсказва за близостта на Бицили до идеите на времето: помислих си, че представянето на ролята на писмата през XVIII век е съзвучно с концепцията на Ю. Тинянов за превръщането на писмата от битов в литературен факт и след това отново в битов факт, а откриването на значението на „Писма на руския пътешественик“ на Карамзин придобива особена актуалност днес. Г. Петкова отново съумява да извлече от дискурса на Бицили в неговите бележки личността на учения, отношението му към читателя и науката и да отправи дискретно послание към съвременните автори на учебници: „липса на наставничество“, дискурс, „чужд на категоричността и еднозначността на учебникарския“ (с. 415). Скрито послание към читателя на труда, особено към потенциалните автори на учебници, съдържа и коментарът на намеренията на Бицили да „създаде навици за четене на художествени произведения, разбиране на стилистичните особености на творбата“, а не „сборник с биографии и излагане на съдържанието, готови характеристики на героите (така че учениците могат да не четат произведенията)“.

Особено интересна за мен е частта за руската литература на XIX век в „Кратката история...“ (като се има предвид собствената ми преподавателска практика). Текстът на Г. Петкова отново породил у мен размисления за съзвучието на идеите на учения с литературоведски идеи в Русия от 20-те – 40-те години на XX век (например с ОПОЯЗ, с Бахтин, с Вл. Набоков, който оспорва разбирането на „Мъртви души“ като изображение на руския провинциален бит), предчувствието му за насоките в науката, които се реализират в наши дни (например изследването на „структурите на ежедневието“). Откриването на идеите на Бицили у изследователите на руската литература от втората половина на XX век (Ю. Ман за дявола у Гогол като „свой съсед“ и др.) ни дава възможност да запълним лакуните в историята на литературознанието.

Връщайки се към конвенциите на рецензията, отново ще подчертая майсторството на Г. Петкова в анализа на текста на Бицили. Тя открива връзка между текста на учебника и научните занимания на Бицили: по повод на фрагмента за Чехов цитира статията от 1934 г. „Гогол и Чехов (Проблемът за класическото изкуство)“ и статията от 1941-42 г. „Творчеството на Чехов (Опит за стилистически анализ)“; усеща сходство между идеите от подготвяния Гоголев сборник и религиозния прочит на Гогол в учебника; отправя към изследването на Бицили „Към въпроса за вътрешната форма на романа на Достоевски“ от 40-те години на XX век в коментара на фрагмента

за Достоевски; обръщането към „средния човек“ в романа на Пушкин „Капитанската дъщеря“ сравнява с интереса на медиевиста Бицили към Салимбене (като привежда съвета на Бицили към Хр. Гандев да приложи същия подход към Българското възраждане, Г. Петкова подсказва ролята на руския учен в научния диалог у нас). Г. Петкова съумява да улови в интерпретацията на произведенията на руската литература от учебника на Бицили имплицитно присъстващата обществена и политическа позиция на учения – например „политкоректност спрямо императорска Русия“, или да открие спецификата на дискурса на автора (например по повод на коментара на „Опасния съсед“ на В. Пушкин тя пише: „...дискурс, който напомня езиковите граповини на Набоковия Цинцинат Ц. и се нуждае от търпеливия *преводач слушател* (с. 454 – курсив на Г. П.). Г. Петкова влиза и в спор с Бицили по повод на осмислянето на руския авангард („измите“) в „Кратката история...“. Задълбочен е и анализът на рецепцията на учебника, който съпоставя разнородните рецензии в чужбина и в България и съдържа изводи за значението на тези рецензии като „обмен на символи на Паметта, гарантиращи солидарното битие на емигрантите и запазването на общностната идентичност“ (с. 563). Зад прагматичната функция на учебника авторката открива съкровени мотиви на Бицили: „желание да се впише не само в емигрантския, но и в *общия руски живот*, такъв, какъвто е проявен в творчеството на Лев Толстой и Иван Бунин“ (с. 564 – курсив на Г. П.).

Важна информация за литературоведа русист съдържа подглавата „Има ли българска нишка?“ с обръщането към излизалите от 20-те до 40-те години на XX век български хрестоматии по руска литература. Опирайки се на изследването на К. Бабов „Изучаване на руския език в България“, Г. Петкова съпоставя учебника на Бицили с българските пособия, като въвежда гледната точка на адресата (еднаквата дистанцираност на учениците емигранти и на българските ученици от руската култура), открива в стратегията на Бицили противоположни образи на читателя (свободно боравещия с руския културен контекст – и на лишения от тези фоновни знания), поставя въпроса за взаимовлиянието между руската и българската култура: „Дали Чехов не се включва в помагалото за емигрантските гимназии под въздействието на българския учебен канон?“.

Следващият фрагмент от трета глава съдържа анализ на структурата на „Кратката история...“: откриват се биографичните елементи на конструиране на литературната история, различните методологии на учения, познаването на новите

литературни теории, „ефектът на спонтанно записаната мисъл“, колебанието между писмено слово и устен разказ, което насочва авторката към извода, че текстът на Бицили е подобен на партитура. В съзвучие с теорията на постмодернизма е определянето на „Кратката история...“ като „ризоматичен текст с многобройни изходи и входи“ (с. 583).

Майсторски е и анализът на трите книги на Бицили от гледна точка на теориите за литературния канон. Г. Петкова коментира липсата на институции в емиграция, разноликостта на адресата, самоидентификацията на Бицили като лектор и наставник, който „дава ръководеща нишка“, създаването и разграждането на авторитетната инстанция, за да зададе важния въпрос „доколко, ревизирайки, професорът подрива самото канонобразуване, щом не натрапва значения и не упражнява върху читателите символична власт?“ (с. 594). Откривайки аргументация в теорията на Х. Блум за канона, Г. Петкова доказва тезата си, че „канонът Бицили остава *непоискан* в българското академично пространство, при това много преди идеологическите мутации след 1944 г., и от руското емигрантско училище“ (курсив на Г. П.). Съкровени интонации и дискретно изразен апел към читателя съдържа изводът на Г. Петкова за условията, при които „канонът (на) Бицили“ може да бъде *поискан*. Ще цитирам цялото изказване на авторката, което е силен финален акорд на нейния труд: „Да се възстановят правилата на играта и да се продължи съперничеството, означава следващите поколения не само да знаят името на професора, но преди всичко да познават творчеството му. *Канонът (на) Бицили*, неизменен в същността си, е неизчерпаем в своите крайни актуализации, стига някой отсреща да пожелае да извърви пътя и веднъж натъкнал се на нишката, да реши да я последва“ (с. 595 – курсивът на Г.П.).

Ако накрая на този обзор последвам подхода на Г. Петкова към П. Бицили и го приложа към собствения ѝ текст, бих казала, че авторката на този текст е изследовател, който изцяло се отдава на своя научен обект (ако перифразираме афоризма на Станиславски – „обича науката в себе си, а не себе си в науката“), има собствена позиция, няма да направи компромис с науката, защото не преследва екстранаучни цели, избира като своя научна стратегия труда пред търсенето на лесни ефекти. Всичко това обяснява и дългото подготвяне за настоящата процедура от страна на Г. Петкова.

Стилът на Г. Петкова е точен и ясен, и заедно с това метафоричен, като метафорите са концептуални, а не самоцелни.

Библиографията към труда е изчерпателна, включва заглавия на руски, български, английски, френски, немски език, заглавия на трудове на руски език в чешки и полски издания. Цитирането на чуждите изследвания е изключително коректно.

Няма да рецензирам подробно статиите на Г. Петкова, тъй като значителна част от тях влизат в хабилитационния труд. Друга част е посветена на различни литературни и културни дейци на руската емигрантска общност в България (княз Трубецкой, П. Ярцев, Ирина Кноринг, Любов Столица, Татяна Тиханова, Н. Тефи, Ервин Грим, граф Н. Зубов). В изследването на делото на тези личности Г. Петкова неизменно следва принципа, заявен от нея в Увода към изданието „Женска поезия на руската емиграция в България“: „Говоренето за емиграцията да се върне при интерпретацията, да се надскочи архиварското любопитство на емигрантологията“ и стремежа към „складиране на музейни фондове“. Примери за реализацията на този принцип са изследванията на образа на Другия в съзнанието на руските емигранти [„Да(не) познаеш българина“ (в съавторство с Хр. Манолакев), съотношението столица-провинция, конфликта русофили-русофоби през погледа на Ервин Грим, „имиджите“ на твореца в емиграция в контекста на имагологията, маргинализацията като „достатъчен език в говоренето за руската емиграция в България“ и др. Самите заглавия на статиите на Г. Петкова съдържат провокация към читателя, въвличат го активно в научните търсения на авторката, в научен диалог: напр. „Черубина де Габриак: Черная Дама, Гаврюшка, Херувим или как обставить одну мистификацию“, „Изобретение *Тринадцати*, или как русская эмиграция в Болгарии дописала Блока в 1921 г.“, „Ервин Грим в България: между изгнанието и репатрирането, или що са русофилия и русофобство и имат ли почва у нас?“ и др.

Друг аспект към темата за руската емиграция в България в изследванията на Г. Петкова е gender анализът. В уводната част към електронната книга за женската поезия на руската емиграция авторката насочва към специфично женския „глас“ на поетесите емигрантки и открива зад признанието, че „не умеят да говорят с думи“, „зад образите на крехкост и безпомощност...хитрост и умело съблазняване на читателя“. Мисля си, че в съдбата на жената емигрантка може да се прозре откритото от Цв. Тодоров

превръщане на жената в Другия на квадрат в процеса на завладяването (тя е Другият и като чужденка, и като жена).

За научния принос на изследванията на Г. Петкова говорят и техните цитирания: по данни на авторката те са общо 116, като три от тях са регистрирани в ciberleninka, едно в Central and Eastern European Online Library, 2 в Web of Science Thomson Reuters, 24 в РИНЦ, 10 в ИНИОН. В библиотечния каталожен индекс на Library of Congress е зафиксирана една публикация, в каталога на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ присъстват 18 заглавия.

Всичко казано дотук ми дава пълното основание да препоръчам да бъде присъдена на Г. Петкова академичната длъжност „доцент“!

18.07.2017

проф. д.ф.н. Дечка Чавдарова